

УДК 159.923. : 331.54

ВЕРБОВА Юлія Володимирівна

*здобувач кафедри психології Полтавського національного педагогічного
університету імені В.Г.Короленка*

ОСОБЛИВОСТІ ЗВ'ЯЗКУ ЦІННІСНО-СМИСЛОВИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТУДЕНТІВ КОЛЕДЖІВ ТЕХНІЧНОГО ПРОФІЛЮ З ПЕРЕВАЖАЮЧИМИ ТИПАМИ ВЗАЄМОДІЇ В НАВЧАЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

У статті описані особливості становлення ціннісно-смыслових орієнтацій студентів коледжів технічного профілю у навчальних середовищах з різним типом взаємодії. Порівняні показники рівнів осмислення життя, індексу зв'язаності та продуктивності смислової сфери студентів коледжів із навчальних середовищ з різним типом взаємодії. Визначені фактори формування ціннісно-смыслових орієнтацій під час навчання у коледжі.

Ключові слова: *ціннісно-смыслові орієнтації, зв'язаність і продуктивність смислової сфери, тип взаємодії в навчальному середовищі.*

Постановка проблеми. Актуальність вивчення ціннісно-смыслових орієнтацій студентів коледжів технічного профілю визначається вагомою роллю ціннісно-смыслових утворень у плануванні та реалізації життєвого (і професійного у тому числі) шляху молоді особистості та актуальними змінами у сучасному суспільстві, за яких ставлення молоді до освіти (як технічної, так і гуманітарної) переважно знецінене і формалізоване. Отже, дослідження ціннісно-смыслових орієнтацій студентів коледжів дозволить визначити найбільш вагомі життєві цінності та смисли молодих людей, їх співвіднесення з майбутньою професійною діяльністю.

Ми розглядаємо ціннісно-смыслові орієнтації студентів коледжів технічного профілю як такі, що формуються у певному соціальному контексті. Таке передбачення сформульовано нами на основі провідних положень екопсихологічного та системного підходу в психологічній науці, де кожна система формується та функціонує в актуальних соціальних контекстах, що за допомогою різних ефектів та чинників визначають її специфіку.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Особливості ціннісно-смыслові сфери молоді часто виступають предметом наукового аналізу. В актуальних дослідженнях увагу приділено специфіці ціннісно-смыслові сфери особистості (Б.С. Братусь,

К.В. Карпинський, Д.О. Леонтьєв, В.Ф. Петренко), висвітленню переважаючих психологічних характеристик студентів коледжів (Н.В. Гоголь, М.В. Канівець, О.О. Модіна) та аналізу їх ціннісно-сміслових настанов (М.С. Бранецька, А.Н. Камінська, Н.Г. Набіуліна, В.Н. Недайвзов, Н.Л. Перевезенцева, М.С. Хохолуш).

Так, у дослідженні О.О. Коваленко [2] ціннісно-сміслові орієнтації студентів коледжів розглядаються як провідний чинник становлення їх самостійності. О.А. Модіна [3] розглядає ціннісно-сміслові орієнтації як вагомий чинник самосвідомості студентів коледжів, фактор, що узагальнює їх особисте ставлення до професійної діяльності. При цьому, Н.В. Гоголь [1] вивчаючи особливості цінностей студентів коледжів відмічає переважаючий вплив соціального оточення на ті зміни, що відбуваються в аксіосфері молоді. За даними В.Н. Недайвзова [4], особливості ціннісно-сміслових орієнтацій студентів коледжів виражаються в особливостях їх життєвої перспективи, що переважно характеризується дезорганізованістю структурних елементів та порушенням співвідношення траєкторій. Узагальнюючи результати даних досліджень можемо стверджувати, що питання формування ціннісно-сміслові сфери у процесі професійної підготовки є безумовно актуальним, а порівняння вираженості ціннісно-сміслових орієнтацій студентів коледжів, які перебувають у навчальних середовищах різного типу дозволить визначити відмінності у їх інтерпретації життєвого досвіду, ставленні до професії та життя загалом.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нами було здійснене комплексне вивчення ціннісно-сміслових орієнтацій студентів коледжів технічного профілю. Дослідження проведене на базі Полтавського нафтогазового геологорозвідувального технікуму Полтавського національного технічного університету імені Ю.Кондратюка (участь у дослідженні взяли 120 студентів першого курсу (спеціальності «Буріння свердловин», «Експлуатація нафтових і газових свердловин»). У даному дослідженні нами описані результати вивчення відмінностей у ціннісно-сміслових орієнтаціях студентів коледжів, які перебувають у навчальних середовищах з різним типом взаємодії.

Нами перевірене передбачення про те, що ціннісно-сміслові орієнтації студентів коледжів обумовлені соціальним контекстом. Під соціальним контекстом ми розуміємо усю сукупність соціальних взаємодій, в яких знаходяться студенти коледжу: від міжособистісних контактів до специфіки організації освітньо-професійного простору – системи зв'язків між студентом та адміністрацією, викладами навчального закладу.

У якості вихідних положень нами прийняті типи взаємодії в освітньому середовищі, визначені К.В. Седих [5]. Так, вона визначає

такі типи взаємодії в освітньому середовищі:

1-ша конфігурація. Тип «Лідерсько – опосередкована взаємодія»: викладач – позитивний лідер групи – клас. Викладач делегує позитивному лідеру певні повноваження, має авторитет і вплив на групового лідера, лідер – на групу. Послання можуть надходити від викладача через лідера на групу, і йому і групі (опосередковане спілкування).

2-га конфігурація. Тип «Пряма взаємодія». Безпосередній вплив викладача і безпосередні послання до всіх студентів. Викладач і студенти – створюють підсистему, відокремлену границею від інших учасників системи – адміністрацією, колегами-викладачами, батьками студентів. 2 тип – це пряме, безпосереднє спілкування.

3-тя конфігурація. Тип «Альянсно-коаліційна взаємодія». Викладач, навколо нього – актив групи – перше коло, всі інші – друге коло, можуть бути ще «відокремлені» студенти. Це альянсно-коаліційний тип спілкування.

4-та конфігурація. Тип «Економічно-опосередковане». Викладач – «студенти-1», їх батьки – «батьки 1», стосунки між ними опосередковані економічними вигодами (між викладачем і батьками деяких студентів); «студенти-2»; «батьки-2» – це ті студенти і їх батьки, які не задіяні в економічні стосунки з викладачем.

За результатами проведеного дослідження нами визначено, що серед студентів коледжів технічного профілю найбільш представлена пряма взаємодія, властива 62% (75) студентам експериментальної групи. Їх освітній простір побудований таким чином, що наявна пряма взаємодія майстра виробничого навчання та колективу групи студентів. Така конфігурація стосунків в освітньо-професійному середовищі характеризується психологічною близькістю студентів з викладачами, що дає їм можливість успішно та в повній мірі оволодіти професійно важливими знаннями.

Також, 22% (27) студентів знаходяться у лідерсько-опосередкованому типі освітньо-професійного середовища. Така модель, з одного боку, характеризується вираженою ієрархією зв'язків у групі та освітньому середовищі (студент – староста – майстер виробничого навчання – адміністрація навчального закладу). Така система зв'язків забезпечує однозначність контекстів інтерпретації смислів та цінностей освітнього середовища та забезпечує психологічну безпеку досліджуваних. Проте, у даній моделі зменшується ступінь психологічної близькості між майстрами і викладачами зі студентами, що ускладнює процес професійного навчання через відсутність вираженої довіри та психологічного контакту.

Окрім цього, 16% (19) студентів коледжів технічного профілю перебувають в освітньо-професійному середовищі, організованому за

альянсно-коаліційним типом. У них зв'язки з викладачами та майстрами опосередковуються активом групи, а міжособистісні стосунки можуть мати як позитивний (альянс), так і негативний характер (коли студент не попадає у коаліцію чи є у протилежності до коаліції групи). У такому освітньо-професійному середовищі психологічна дистанція між студентом та викладачем є ще довшою, а стосунки з колективом мають різну модальність.

Студенти коледжів, які перебувають у типі прямої взаємодії характеризуються більш високим рівнем осмисленості життя, порівняно з іншими групами досліджуваних. Так, високий рівень осмисленості життя властивий 79% такої підгрупи, а низький – тільки 9%. Перебуваючи в атмосфері психологічної близькості з іншими студентами та викладачами, студенти з такого освітньо-професійного середовища чітко усвідомлюють своє життєве призначення, місце професії у бажаному майбутньому. Окрім того, спілкування з викладачами «на рівних» сприяє чіткому розумінню свого професійного призначення.

Висока осмисленість життя властива 42% студентів коледжів, які перебувають у лідерсько-опосередкованому освітньому середовищі. Тобто, у такому типі конфігурацій стосунків освітньо-професійного середовища осмисленість життя знижується. Це відбувається за рахунок того, що між студентами та викладачами збільшується психологічна дистанція, а стосунки студентів групи переходять із площини «рівності» у площину підпорядкування активу студентської групи. При цьому відбувається деяке нав'язування ціннісно-смислових орієнтацій студентам з боку членів освітньо-професійного середовища.

Також, 24% студентів, що перебувають у альянсно-коаліційному типі взаємодії в освітньому середовищі, характеризуються високим рівнем осмисленості життя. Низький його рівень властивий 51% таких студентів. Тобто, даний тип організації освітньо-професійного середовища є найбільш несприятливий для формування системи особистісних смислів та цінностей. Перебуваючи в умовах вираженої психологічної дистанції з викладачами та часто конфліктної взаємодії з іншими студентами, досліджувані відчувають нестачу чітко означеної ієрархії смислових утворень, що виражається у мінливості їх мотивів та особистісних смислів.

Доведення статистичної значимості зафіксованих відсоткових відмінностей в осмисленні життя студентів здійснено нами за критерієм χ^2 - Пірсона, емпіричні значення якого становлять: за порівнянням «прямого» та «лідерсько-опосередкованого» типів взаємодії $\chi^2 = 11,474$ ($p \leq 0,01$); «прямого» та «альянсно-коаліційного» типів взаємодії $\chi^2 = 13,677$ ($p \leq 0,01$); «лідерсько-опосередкованого» та «альянсно-коаліційного» типів взаємодії $\chi^2 = 7,216$ ($p \leq 0,05$). Тобто, студентам із «прямого» типу конфігурації освітньо-професійного

середовища властива найбільш сформована осмисленість життя та професійного призначення. Менше осмисленість життя сформована у «лідерсько-опосередкованому» середовищі. При цьому, найменше осмисленість сформована у студентів, що навчаються в «альянсно-коаліційному» освітньо-професійному середовищі. У «прямому» типі освітньо-професійного середовища найбільш успішно формується система особистісних смислів студентів коледжів технічного профілю.

Нами порівняні індекси зв'язаності граничних та вузлових категорій та продуктивності смислової сфери студентів, які перебувають у різних типах конфігурацій освітньо-професійного середовища. Встановлено, що найвищий показник зв'язаності зафіксований нами у студентів із «прямого» типу конфігурації освітньо-професійного середовища (0,85), у «лідерсько-опосередкованому» типі такий показник становить 0,63, а в «альянсно-коаліційному» – 0,44. Тобто, студентам, як перебувають в освітньо-професійному середовищі першого типу властива найбільш ієрархізована та послідовна ціннісно-смислова сфера, чіткі смислові зв'язки в осмисленні процесу професійної підготовки.

Досліджувані із «лідерсько-опосередкованого» освітньо-професійного середовища характеризуються дещо нижчим рівнем зв'язаності граничних та вузлових категорій. Їх ціннісно-смислова сфера переважно чітко структурована та ієрархізована, проте іноді спостерігається порушення смислових зв'язків у ситуаціях життєвої чи професійної невизначеності. Такі проблеми у осмисленні професійної діяльності і життя формуються у студентів із даного освітньо-професійного середовища під впливом наступного чинника: зв'язки студентів з професійно важливими особистостями опосередковуються через актив студентської групи, що часто зменшує логічну опосередкованість прийнятих рішень через відсутність активної участі студента на всіх його етапах.

У студентів із «альянсно-коаліційного» типу взаємодії в освітньому середовищі найнижчий показник індексу зв'язку граничних та вузлових категорій, що свідчить про достатньо виражене порушення у смисловій регуляції поведінки таких студентів, «розірваність» та «різноплановість» їх смислової сфери. Перебуваючи в умовах дистанціювання від майстра виробничого навчання та перманентних конфліктних взаєминах з одногрупниками студенти із такого середовища найгірше осмислюють себе у майбутній професії. Ціннісно-смислові орієнтації студентів направлені не на інтегрування усього досвіду середовища на становлення професійної перспективи, а на вирішення питань з одногрупниками, викладачами, орієнтування у системі навчання тощо.

Представники різних освітніх середовищ різняться і за середнім значенням продуктивності смислової сфери. Найвищий показник

продуктивності характерний для студентів «прямого» типу взаємодії в освітньо-професійному середовищі (2,11), наступний за вираженістю – в «лідерсько-опосередкованому» середовищі – 1,98, і останній – 1,75 – у «альянсно-коаліційному» типі взаємодії.

Тобто, спостерігається розглянута вище тенденція, коли продуктивність смислової сфери залежить від: 1) ступеня близькості студентів з майстром та керівником групи; 2) включеності студентів у вирішення власне виробничих питань та розвитку професійно важливих якостей, а не вирішення організаційних та міжособистісних питань; 3) ступеня колективного «вправлення» у професійній діяльності, що забезпечує інтеграцію ціннісно-смислового відношення студентів до власної професійної перспективи.

Зафіксовані відмінності доведені нами за допомогою критерію *t*-Стьюдента, емпіричні значення якого представлені у таблиці 1

Таблиця 1

Значення *t*-Стьюдента за порівнянням індексів зв'язку та продуктивності смислової сфери студентів із різних освітньо-професійних середовищ

Показники сформованості смислової сфери	Порівняння «прямого» та «лідерсько-опосередкованого» типів взаємодії	Порівняння «прямого» та «альянсно-коаліційного» типів взаємодії	Порівняння «лідерсько-опосередкованого» та «альянсно-коаліційного» типів взаємодії
індекс зв'язаності	2,631**	3,853**	2,864**
продуктивність	0,567	1,998*	1,345

Як свідчать дані таблиці 1, нами зафіксовані статистично значимі відмінності у прояві індексу зв'язаності граничних та вузлових категорій студентів із «прямого» та «лідерсько-опосередкованого», «прямого» та «альянсно-коаліційного», «лідерсько-опосередкованого» та «альянсно-коаліційного» типів освітньої взаємодії ($p \leq 0,01$). Тобто, студентам, які перебувають у «прямому» типі взаємодії в освітньому середовищі властива дійсно більше виражена зв'язаність та ієрархічність смислової сфери, порівняно зі студентами із інших освітніх середовищ. При цьому, студентам із «лідерсько-опосередкованого» властивий умовно «середній» рівень зв'язаності смислової сфери. Натомість, студенти із «альянсно-коаліційного» типу взаємодії в освітньому середовищі мають найнижчий показник зв'язаності смислової сфери. Статистично значимою є відмінність за

показником продуктивності смислової сфери у студентів «прямого» та «альясно-коаліційного» типів взаємодії в освітньо-професійному середовищі ($p \leq 0,01$). При цьому, статистична значимість відмінностей за показником продуктивності смислової сфери студентів із «прямого» та «лідерсько-опосередкованого», «лідерсько-опосередкованого» та «альясно-коаліційного» типів взаємодії в освітньому середовищі відсутня.

Також, нами здійснена факторизація чинників впливу освітньо-професійного середовища на ціннісно-смислові орієнтації досліджуваних. У сукупності семантичних конструктів, використаних студентами та викладачами коледжу, при описі специфіки взаємодії нами виділені 3 фактори.

Зміст першого фактору «Психологічне дистанціювання в системі «студент-викладач» охоплює семантику психологічної близькості чи дистанціювання студентів та викладачів чи майстрів у процесі професійної підготовки у коледжів. Даний фактор, на нашу думку, є надмірно важливим, особливо порівняно зі стосунками дітей у школі з класним керівником, образ якого, як правило, пояснюється у конструктах «повчання», «контроль», «обов'язок». Натомість, майстер виробничого навчання у коледжі є більш наближений за семантикою опису до образу професії, дозволяє студентам наблизитися до майбутніх професійних спроб.

Другий фактор, визначений нами як «Центрованість студентів на власне професійній діяльності – центрованість на вирішенні інших питань» відображає семантичні конструкти, що свідчать про змістовні характеристики діяльності студентів у навчальному закладі. Їх діяльність може або сприяти осмисленню професії через включення у різні форми активності, або ніяк не впливати на омилення професії через налаштованість на інші життєві сфери.

До змісту третього фактору, визначеного нами як «Залученість студентів у професійну підготовку» увійшли конструкти, що свідчать або про таку організацію навчально-професійного середовища, де входження в професію є поступовим і органічним, або про середовище, в якому професія є на початку і залишається віддаленою протягом усього навчання.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Ціннісно-смислові орієнтації студентів коледжів технічного профілю формуються під впливом освітньо-професійного середовища, що визначає окреслення тих чи інших їх ціннісно-смислових настанов у житті та професійній діяльності.

Найбільш вираженим типом конфігурації взаємодії освітньо-професійного середовища студентів коледжів технічного профілю є «прямий». Студентам, які перебувають в цьому освітньо-професійному середовищі, властива найбільш ієрархізована та послідовна ціннісно-

смысловая сфера, що виражається в чіткій смисловій регуляції професійного навчання у таких досліджуваних. Другим за вираженістю у експериментальній групі є тип «лідерсько-опосередкованої» взаємодії. Студентам, що перебувають у такому середовищі властива переважно чітко структурована та ієрархізована ціннісно-смыслова сфера, проте іноді спостерігається порушення смислових зв'язків у ситуаціях життєвої невизначеності. Найменш вираженим є «альянсно-коаліційний» тип взаємодії в освітньо-професійному середовищі, що є несприятливим для формування ціннісно-смыслових орієнтацій студентів, які характеризуються дезорганізацією, дисоційованістю та низькою продуктивністю.

Ціннісно-смыслові орієнтації студентів коледжів технічного профілю формуються під впливом чинників освітньо-професійного середовища, що згруповані нами у такі фактори як «Психологічне дистанціювання в системі «студент-викладач»», «Центрованість студентів на власне професійній діяльності – центрованість на вирішенні інших питань» та «Залученість студентів у професійну підготовку». Проте, проблема ціннісно-смыслових орієнтацій студентів коледжів технічного профілю не є остаточно розробленою і потребує подальшого вивчення. Зокрема, предметом подальших наукових досліджень автора виступає означення механізмів формування ціннісно-смыслових орієнтацій молоді в процесі професійної підготовки.

Список використаних джерел

1. Гоголь Н.В. Взаимосвязь ценностей и изменений личностных качеств студентов колледжа / Н.В. Гоголь // Известия Самарского научного центра Российской Академии наук. – 2015. – Т.17. – № 1. – С.79–83.
2. Коваленко О.О. Роль і місце ціннісних орієнтацій у формуванні самостійності студентів медичних коледжів / О.О. Коваленко // Science and Education a New Dimension. – Pedagogy and Psychology. – 2010. – Issue 10, Oct. 2013. – P. 85–88.
3. Модина О.А. Формирование профессионального самосознания студентов в образовательном процессе технического колледжа автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.08. «Теория и методика профессионального образования» / О.А. Модина. – Уфа, 2006. – 24 с.
4. Недайвозов В.Н. Профессиональное самоопределение в моделях жизненного проектирования студентов технических колледжей: автореф. дис... канд. социол. наук: 22.00.04. «Социальная структура, социальные институты и процессы» / В.Н. Недайвозов. – Новочеркасск, 2005. – 23 с.
5. Седих К.В. Психологія взаємодії систем: «сім'я та освітні інституції» / К.В. Седих. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 228 с.

Ю.В. Вербовая

**ОСОБЕННОСТИ СВЯЗИ ЦЕННОСТНО-СМЫСЛОВЫХ ОРИЕНТАЦИЙ
СТУДЕНТОВ КОЛЛЕДЖЕЙ ТЕХНИЧЕСКОГО ПРОФИЛЯ
С ПРЕОБЛАДАЮЩИМИ ТИПАМИ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ
В УЧЕБНОЙ СРЕДЕ**

В статье описаны особенности становления ценностно-смысловых ориентаций колледжей технического профиля в учебных средах с разным типом взаимодействия. Сравнены показатели осмысленности жизни, связанности и продуктивности смысловой сферы студентов колледжей из учебных сред с разным типом взаимодействия. Определены факторы формирования ценностно-смысловых ориентаций при обучении в колледже.

Ключевые слова: *ценностно-смысловые ориентации, связанность и продуктивность смысловой сферы, тип взаимодействия в учебной среде.*

Yu. Verbova

**THE PECULIARITIES OF VALUE-MEANING ORIENTATIONS
OF STUDENTS OF TECHNICAL COLLEGES
WITH DOMINANT TYPES OF INTERACTION
IN EDUCATIONAL ENVIRONMENT**

The article is aimed to reveal the specificity of colleges technical profile student's value-meaning orientations and dominant types of interaction in educational environment correlation. The actual directions of young personality's value-meaning sphere in its connection with professionalization are identified by author. The actuality of student's value-meaning orientations connection with dominant types of interaction in educational environment research is defined on the basis of actual state of development of problem analysis. Actual investigations of colleges technical profile student's value-meaning orientations are the base of this comparative research are implemented.

The specificity of respondent's general meaning of life in different types of interaction in educational environment is analyzed. The role of different aspects of interaction in educational environment in colleges technical profile student's meanings forming is described.

The main differences in connection and productivity of meaning sphere (interrelation within limit and nodal meanings) colleges technical profile student's that are in different types of interaction in educational environment are analyzed.

On the base of quality analysis of respondent's data the main factors of educational environment role in colleges technical profile student's meaning's forming are represented.

Keywords: *value-meaning orientations, connection and productivity of meaning sphere, type of interaction in educational environment.*

Надійшла до редакції 24.05.2016 р.